

Драган Ђ. Обрадовић¹

БАНАТ – ГЕОГРАФСКЕ ОСНОВЕ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Извод: Банат у ужем смислу (српски Банат) је североисточна регија Србије. У раду су обрађене географске основе за развој туризма са посебним освртом на физичко-географске карактеристике, културно-историјско наслеђе, становништво и насеља, а анализирани су и материјална основа за развој туризма, као и досадашњи туристички промет. На крају су издвојени могући облици туристичких кретања на простору Баната, који показују да ова регија има природне и културно-историјске вредности значајне за развој туризма.

Кључне речи: Банат, географија, туристички ресурси, туризам

Abstract: Banat in narrow sense (or Serbian Banat) is northwest region in Serbia. This article considers geographical basis for tourist development, particularly the physical-geographical characteristics, cultural-historical heritage, population and settlements. Additionally, the article analyze material basis for tourist development as well as touristic flows. At the end, we suggest possible patterns of tourist flows in Banat.

Key words: Банат, географија, туристички ресурси, туризам

Увод

Банат је историјско-географска област у југоисточном делу Панонске низије, између река Мориша на северу, Тисе на западу, Дунава на југу и Јужних Карпата (Трансилванских алпа) на истоку. Административно је подељен границама трију држава - Румуније, Србије и Мађарске. Од 28.526 km² укупне површине, највећи део ове географске регије је у Румунији, 18.966 km² (66,5%), Србији припада 9.276 km² (32,5%), док је најмањи део од 284 km² (1%) банатске територије у Мађарској (Group of authors, 1997).

Банат у ужем смислу (српски Банат) је североисточна регија Србије и источна регија Војводине. Од укупне површине Баната у Србији (9276 km²), површина војвођанског дела у административним оквирима износи 8909 km² (96%), а мањи део од 367 km² (4%) административно припада граду Београду. Простор Баната чини 41,3 % територије АП Војводине и 10,5 % Републике Србије.

На северу, Банат се граничи са Мађарском од уласка реке Тисе на територију Србије до села Рабе, где је и српско-мађарско-румунска тромеђа. Граница (19 km) је делом и речна и копнена, јер на дужини од 4,4 km река

¹ Мр Драган Обрадовић, дипл. туризмолог, Географски факултет, Београд

Тиса одваја Мађарску и Србију (Банат). Веза са Мађарском одвија се друмским саобраћајем Кикинда – Чока - Нови Кнежевац – Сегедин преко међународног граничног прелаза Ђала. Са Мађарском постоји и речна веза преко Тисе (Кањижа – Сегедин), а у току је обнова пруге Сегедин - Банатско Аранђелово – Мокрин - Кикинда и поновно успостављање железничке везе Баната са Мађарском. Граница између Баната и Румуније протеже се 275 km од села Рабе до ушћа Нере у Дунав. Гранични прелази за међународни друмски саобраћај са Румунијом су Калуђерово, Ватин и Српска Црња, док су Вршац и Кикинда гранични прелази за железнички саобраћај.

Саобраћајна повезаност

Најважнија *друмска саобраћајница* ове регије је међународни магистрални пут Е-70 који повезује земље западне и средње Европе са земљама источне и југоисточне Европе. На територији Баната овај међународни пут повезује Београд – Панчево – Вршац са граничним прелазом Ватин (и Темишваром) у дужини од 100 km. Важна саобраћајница је и магистрални транзитни пут М-7 који повезује Илок (Хрватска) – Нови Сад – Зрењанин са граничним прелазом Српска Црња ка Румунији (Темишвар), а кроз Банат пролази у дужини од 75 km. Магистрални пут М-24 (Суботица – Сента – Чока – Кикинда – Зрењанин – Ковачица – Панчево – Ковин – Смедерево) повезује северни (Чока) са јужним делом Баната (Ковин) и представља најдужу друмску саобраћајницу ове регије (210 km) познату као “Банатска магистрала”. Остале магистралне саобраћајнице Баната су Београд – Зрењанин (74 km), Нови Бечеј – Кикинда – Наково (50 km) и Зрењанин – Вршац – Бела Црква – гранични прелаз Калуђерово (140 km). Укупна дужина путева 2004 km (2007), а 1870 km (93 %) је савремени коловоз.

Железнички саобраћај има дугу традицију (прва уска пруга 1856.г.). Прва пруга нормалног колосека на територији данашње Србије и Војводине изграђена је у Банату 1857. године, од садашње мађарске границе преко Банатског Аранђелова, Мокрина и Кикинде до румунске границе (54 km), као деоница тадашње аустроугарске пруге Будимпешта – Сегедин – Кикинда – Темишвар – Оршава - Букурешт. Најважније железничке саобраћајнице данашњег Баната су међународне пруге Београд – Панчево – Вршац – Темишвар (Букурешт) и Суботица – Сента – Чока – Ново Милошево – Кикинда – Темишвар, као и магистрална пруга Београд – Панчево – Ковачица – Зрењанин – Нови Бечеј – Кикинда. Значајне пруге Баната су и Зрењанин – Орловат – Нови Сад и Зрењанин – Сечањ – Планиште – Вршац – Бела Црква. Укупна дужина железничких пруга у српском делу Банату била је 1910. године 720 km, а 2008. године свега 475 km са 58 железничких станица.

Природно–географски положај Баната обезбеђује повољне услове за развој **речног и каналског саобраћаја**, који се претежно обавља на Дунаву, Тиси, Тамишу и Бегеју, као и на пловним банатским каналима система Дунав–Тиса–Дунав (508 km). Тиса је пловна по целој дужини од 164 km, којом пролази кроз нашу земљу, тј. Банат и Бачку. Бегејом, од ушћа у Тису па до Зрењанина (на дужини од 31 km) могу пловити бродови носивости 1350 t, док узводно до Темишвара могу пловити бродови носивости 670 t. Укупна дужина пловног пута на Бегеју износи 75 km. Тамиш је каналисан ток на дужини од 3 km, од ушћа у Дунав па до луке у Панчеву. На том сектору могу пловити бродови носивости 1350 t, а узводно при средњем водостају, мањи бродови до Опова (39 km). Укупна дужина банатских пловних путева износи 626 km, са 10 пристаништа опште намене. Највеће пристаниште у Банату и Војводини је Панчево, на ушћу Тамиша у Дунав. Дobar географски и пловно–саобраћајни положај имају и пристаништа у Новом Бечеју и Зрењанину.

Ваздушни саобраћај у Банату присутан је са мањим бројем малих спортских аеродрома и нешто већим аеродромом «Ечка» у Зрењанину. Најзначајнији је секундарни аеродром у Вршцу, где се налази и Пилотска академија ЈАТ-а, који организује једном годишње велики аеро–митинг, као и краће туристичке летове малим школским авионима.

Физичко-географске карактеристике

Релјеф Баната је највећим делом низијски, једино у југоисточном делу ову монотоност ремете Банатска пешчара и Вршачке планине, чији Гудурички врх од 641m представља највишу тачку у Војводини. Најнижи тачка Баната, Војводине и Панонске низије је 66 m надморске висине на ушћу Нере у Дунав, код Банатске Паланке. Што се тиче грађе банатског тла, у дубини се налазе морски, над њима језерски седименти, а повлату чине квартарни речни наноси (шљунак, песак и муљ) и еолске творевине (лес и песак). Најстарије стене су дубоко потонули палеозојски шкриљци старог панонског копна (Давидовић, Р., Миљковић, Ј., Ристановић, Б. 2003).

Важније низијске геоморфолошке целине у Банату су: *лесне заравни* (Банатска и Тамишка), *лесне терасе* (новокнежевачка, зрењанинска, новобечејска и панчевачка), *депресије* (итебејска, алибунарска, иланцанска, вршачка) и *алувијалне равни* река (Дунава, Тисе, Тамиша, Бегеја, Караша и Нере). Висински истакнутији облици рељефа и најважнији геоморфолошки туристички мотиви у Банату су: *Вршачке планине* и *Банатска (Делиблатска) пешчара*. (Давидовић, Р., Миљковић, Ј., Ристановић, Б. 2003).

Вршачке планине се налазе у југоисточном Банату и пружају се у правцу исток – запад у дужини од око 18 km.(у нашој земљи око 14 km).

Већи део припада Србији (122 km²), а крајњи источни део је у суседној Румунији. Вршачке планине захватају површину од око 170 km², са четири истакнута врха: Вршачка кула (399 m), Доњи Вршишор (463 m), Вршачки врх (488 m) и Гудурички врх (641 m) који је највиша тачка Војводине. У подножју планина, на брежуљкастим теренима, пружају се плантажни виногради и воћњаци (Gruа аутога, 2008).

Банатска (Делиблатска) пешчара је јединствена геоморфолошка целина у јужном Банату непоновљиве природне вредности. Ова највећа област континенталних пескова у Европи («Европска Сахара»), простире се у облику елипсе правцем југоисток–северозапад на површини од 348 km². Према различитим ауторима дугачка је од 35 km до чак 60 km, широка од 15 km до 25 km, а на локалитету Загајичко брдо достиже висину од 250m. Пешчара има изразити дински рељеф са интерколинским депресијама и издувинама које одговарају правцу дувања кошаве, основног агенса њеног постанка. Од првог пошумљавања 1818. године па до данас, Банатска пешчара је највећим делом под вегетацијом, коју претежно чине багрем, бор, липа, храст и ливадске траве. Она се одликује и посебно богатом и специфичном флором са око 890 врста, од којих су многе заштићене као веома ретке и вредне врсте, затим карактеристичном аутохтоном шумском и степском вегетацијом, која је нестала са других станишта Панонске низије, као и са богатом фауном, чије су многе врсте посебно заштићене. Због својих најважнијих природних вредности и карактеристика Банатска пешчара је 1965. године проглашена за Специјални природни резерват и заштићена у циљу спречавања штетних поремећаја у природној средини и одржавања стабилности песка и вегетације (Gruа аутога, 2008).

Клима Баната припада умерено-континенталном типу, иако има континенталнију климу него што би требало да има по свом географском положају. Континентална клима се одликује веома топлим летима са недовољно влаге, док су зиме доста дуге и оштре. Јесени и пролећа су умерено топла и кратка. Средње годишње *температуре ваздуха* у Банату расту од запада према истоку, односно од севера према југу. Од градова Баната најхладнија је Кикинда, са средњом годишњом температуром од 10,9°C, а најтоплији је Вршац са просечном годишњом температуром од 11,9°C. Степско–континентално поднебље Баната карактеришу и веће амплитуде током године. Тако летње температуре достижу и до 44°C, а зимске се понекад спуштају и до – 33 °C. (Лазих, Ј. и Павић, Д. 2003).

Ветрови у Банату су најјачи у зимском периоду. Кошава је најчешћи и најизразитији ветар ове регије, углавном југоисточног, а нешто ређе и јужног правца дувања. Најјаче дува у југоисточном Банату, где њени поједини налети достижу и брзине и до 150 km/h. Најчешће дува 2-3 дана, 7 дана, ређе 2-3 недеље, а изузетно, може да дува и по 27 дана.

Кошава је током јесени, зиме и пролећа доминантан ветар у Банату, а само су лети од ње чешћи ветрови из западног квадранта који доносе са Атлантског океана влажне ваздушне масе из којих се излучују краткотрајни али обилни пљускови.

Влажност ваздуха је важан климатски елеменат који условљава кондензацију водене паре, односно формирање магле и облака, а исто тако, и излучивање кише, снега и других падавина. Као показатељ влажности ваздуха служи његова релативна влажност која означава степен zasiћености ваздуха воденом паром. Вредности релативне влажности ваздуха су веће у хладнијем периоду године (јесен 76%, зима 86%), док су мање у топлијем делу године (пролеће 72%, лето 68%).

Падавине су у Банату неравномерно распоређене. Поједини делови примају годишње само 500-600 mm падавина. Количина падавина се повећава од севера (где се излучи годишње испод 600 mm падавина) ка југу и у југоисточном делу регије који примају просечно око 700 mm падавина годишње. Најмање падавина се излучи зими, а највише у рано лето, па је јуни најкишовитији месец у току целе године. Честа појава у летњим месецима су пљускови, док се у ободним деловима Баната јавља град који може нанети велике штете биљним културама (Лазих, Л. и Павић, Д. 2003).

Воде Баната се деле на подземне и површинске. Подземне су фреатске, артешке и дубинске термо-минералне. После Другог светског рата у Банату су вршена многобројна дубока бушења ради проналазка нафте, али су се често појављивале топле и хладне минералне воде, које су научно испитиване ради искоришћавања у балнеолошке, спортско-рекреативне и енергетске сврхе. Површинске воде у Банату сачињавају реке, канали, језера, баре и мочваре. Две природне границе Баната, Дунав и Тиса, уједно су и највећи и најзначајнији водени токови у равници. За њима следе Тамиш, Бегеј, Брзава, Караш, Нера, и Златица или Аранка (Богдановић, Ж. и Марковић, С. 2005).

Дунав (2783,4 km), је велика међународна река која протиче кроз десет европских земаља, а добија воду са територије чак 17 држава (817000 km²). Од 1992. године је део трансевропског пловног система Рајна-Мајна-Дунав дужине 3505 km (коридор 7), који дијагонално спаја северозапад и југоисток Европе, Северно са Црним морем. Дунав кроз нашу земљу протиче дужином од 588 km. Улогу природне границе Баната има од његовог састава са Тисом, код Новог Сланкамена, па до састава са Нером, у дужини од 140 km. Корито Дунава је, између ушћа Тисе и Саве, просечне ширине 600-700 m, Саве и Велике Мораве 800-1000 m, а низводно до ушћа Нере 1000-1200 m. Дубине реке на сектору Баната крећу се од 1,8-18 m, зависно од водостаја, брзине воде, ширине и облика речног корита. Изградњом ХЕ «Ђердап 1» 1972. године, створено је Ђердапско

језеро и подигнут ниво реке, а загат се осећа узводно до Старог Сланкамена. Дунав има веома високу средњу годишњу температуру воде од 12,3°C. Највише температуре речне воде су у јулу и износе 22,4°C, а најниже у јануару 1,6°C (Гавриловић, Љ. и Дукић, Д.2002).

Дунав је типична равничарска река која у свом кориту прави рукавце и многобројне аде-речна острва, који са приобалним шумама пријају разноврсне могућности за спортско-рекреативне активности, риболовни и наутички туризам. Познати излетнички локалитети на банатском делу Дунава су: Бела Стена код Панчева, Старо село и Ушће код Иванова, Castrum Cave код Ковина, Слатина код Дубовца и Стара Паланка код Банатске Паланке.

Тиса (966 km) је највећа притока Дунава и међународна река која тече кроз пет држава (Украјину, Румунију, Словачку, Мађарску и Србију), са површином слива од 157220 km². Извире у Украјини на североисточним Карпатима, а у Србију (Банат) улази код села Ђала и тече 164 km до ушћа у Дунав низводно од Титела. Због честог изливања и плављења алувијалне равни, у 18. веку је извршена регулација Тисе пресецањем 112 меандара, чиме је скраћен њен ток и поплаве постале много ређе, али нису у потпуности отклоњене. Ширина речног корита доњег тока Тисе се креће од 200 m код Новог Бечеја до 250 m код Титела. Дубина реке износи од 2,8 m при ниском водостају, до 18 m при високом. Изградњом велике бетонске бране на 63 речном km код Новог Бечеја, створено је вештачко језеро површине 18 km² и запремине 51 милион m³, којим су осетно побољшани услови пловидбе на нашем делу реке све до Сегедина. Тиса је пловна целом дужином тока кроз нашу земљу, а изградњом пловног канала Дунав – Тиса од Будимпеште до Солнока (125 km) још више ће се повећати њен пловидбени значај. Средње месечне температуре воде у летњем периоду прелазе 21°C што са малом брзином тока веома погодује излетничко-рекреативним туристичким кретањима, а нарочито наутичком и риболовном туризму (Гавриловић, Љ. и Дукић, Д.2002). На банатској обали Тисе уређена су излетишта, шеталишта и мања купалишта, а најпознатија су Бисерно острво код Новог Бечеја, Бабатово код Елемира и зрењанинско излетиште код жабаљског моста недалеко од Арадца.

Тамиш (359 km) је река средњег и југозападног Баната, која извире у Румунији на планини Семеник, а улива се у Дунав код Панчева. Кроз нашу земљу протиче у дужини од 118 km, где има мали пад, малу брзину, низак степен самопречишћавања и меандарски ток. Између Ченте и Баранде Тамиш се пробија кроз дунавски рит, где је наследио стари дунавски ток и по њему тече све до ушћа у Дунав. Тамиш је са Дунавом спојен 1934. године каналом Карашац (7 km) на 43. речном километру у атару Ченте. Међутим, највећи утицај на измену водног режима Тамиша имали су одвођење вода из слива Брзаве у Дунав 1967. године, када је изграђен канал ДТД у

југоисточном Банату, као и изградња три уставе (код Томашевца, Опова и Панчева) и четврте на Карашцу код Ченте, неколико година касније. Код Ботоша Тамиш се укључује у канал Нови Бечеј – Банатска Паланка (ДТД) у дужини од 1,5 km, а одатле до ушћа у Дунав, на дужини око 85 km, не има ни једну притоку (Богдановић, Ж. и Марковић, С. 2005). Тамиш има богат и разноврстан рибљи фонд па је риболов веома развијен, а повећана загађеност воде ограничава развој других видова речног туризма.

Бегеј (244 km) је највећа лева притока Тисе у нашој земљи. Извире у румунским Крашовским планинама (Појана Руска) и протиче средишњим делом Баната 168,5 km у Румунији, а 75,5 km у Србији. Састоји се од два крака: Старог Бегеја (природни водоток каналисан у другој половини 19. века), и Пловног (Бегејског канала) који се спајају код насеља Клек образујући Бегеј, који се улива у Тису наспрам Титела. Ограничавајући фактор развоју туризма на нашем делу оба водотока је велика загађеност воде.

Брзава (180 km) извире испод Семеника у Румунији и пре изградње канала ДТД до 1967. године кроз нашу земљу је текла у дужини од 32,5 km уливајући се код Ботоша као најзначајнија притока Тамиша. Изградњом канала река је скраћена за 15 km и сада се улива код Банатске Дубице у Дунав. Брзава је регулисана још у 19. веку, тако да је њен слив из Тамиша одведен у Дунав. Брзава је регулисана још у 19. веку, тако да је њено корито прилично безбедно (Богдановић, Ж. и Марковић, С. 2005).

Караш (128 km) је лева притока Дунава у југоисточном Банату. Извире на југозападној страни планине Семеник у Румунији и после 60 km тока кроз нашу земљу, улива се у Дунав узводно од Банатске Паланке. Регулација доњег тока Караша извршена је у склопу Ходросистема Дунав–Тиса–Дунав, тако што је 1972. године каналисано корито реке од Јасенова до ушћа, чиме су осигуране велике површине пољопривредног земљишта од честих поплава. Караш је богат рибљим фондом, а окружен је приобалним ритским шумама са разноврсним животињским светом, те представља туристички мотив за излетничко-рекреативна, ловна и риболовна туристичка кретања.

Нера (137 km) извире у Румунији, испод планине Семеник, а кроз нашу земљу тече 22 km као гранична река све до ушћа у Дунав низводно од Банатске Паланке. На том сектору гради меандре, рачва се у рукавце, оставља мртваје и има велики пад. Нера се одликује неуједначеним протицајем и плитким коритом. Од радова на заштити од Нере, до сада је изграђен насип на десној (нашој) обали од ушћа до Врачевог Гаја ради заштите приобаља од високих вода изазваних успором ХЕ «Бердап». Планирана је и изградња пловног канала од ушћа до Врачевог Гаја за масовнији транспорт квалитетног грађевинског материјала који се већ дужи низ година експлоатише у доњем току Нере,

Златица (75,8 km) долази у банатску равницу из Румуније, источно од села Врбице, а код Падеја се улива у Тису. То је једина већа притока Тисе на територији северног Баната. Каналисањем и изградњом насипа Златица или Аранка је упућена правилнијем отицању. Њен ток у Румунији је 42 km, а у нашој земљи 33,8 km. Од 1960-1971. године корито реке узводно од ушћа, у дужини од 10 km, знатно је продубљено и проширено, чиме је Златица преко Кикиндског канала повезана са главним системом канала Дунав – Тиса – Дунав (Богдановић, Ж. и Марковић, С. 2005).

Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав, грађен од 1957. до 1977. године, је највећи хидротехнички комплекс у ванруском делу Европе и спада међу највеће хидросистеме у свету. Мрежа основних (278 km од чега је 148 km у Банату) и бочних канала у укупној дужини од 929 km, пресеца бачку (421 km) и банатску (508 km) равницу, чиме канали преко Тисе спајају ток Дунава. Најмања ширина канала у Банату је 18 m код Потпорња, а дубина воде је 3,5 - 5,5 m, што омогућује пловидбу бродова до 1350 тона носивости. Хидросистем ДТД обухвата и 28 устава, седам црпних станица, 15 бродских преводница и брану на Тиси код Бечеја, као највећи хидрообјекат. Овим подухватом створени су услови за вишеструко искоришћавање природних богатства не само у пољопривреди (наводњавање и одводњавање), већ и рибарству и туризму (Гавриловић, Љ. и Дукић, Д. 2002).

На територији Баната постоји већи број мањих *природних и вештачких језера*. Она чине хидрогеографску мрежу посебно богатом, разноврсном и интересантном. Најзначајнија су Русанда, Ечанска и Белоцркванска језера.

Језеро Русанда се налази западно од Меленаца, а јужно од истоимене бање. Представља напуштени меандар Тисе, потковичастог облика површине 4 km² и дубине од 0,5-1,5 m. Вода језера садржи натријум, сулфат, хлор, карбонат и калцијум, а салинитет јој достиже од 40% до 60%. На појачан салинитет воде утичу извори житког блата, које спада међу најлековитија блата у свету, које користи бања Русанда у балнеотерапији.

Ечанска језера се налазе у непосредној близини Зрењанина, код насеља Ечка. Изградњом језера, канала и њиховим опремањем, рибарско газдинство "Ечка" постало је један од највећих рибњака у Европи. Многобројна језера Ечке простиру се на алувијалној равни Тисе и Бегеја и захваћају површину од 2157 ha. Бело језеро је највеће са површином од 540 ha, а следе језера Коча (344 ha), Мика (340 ha), Јоца (535 ha), Брана и друга (Обрадовић, Ђ. Д. 1998).

Белоцркванска језера су комплекс од седам мањих вештачких језера у југоисточном Банату на периферији Беле Цркве, са обе стране пута према Ковину. Настала су оголићавањем издани у некадашњим депресијама у којима је експлоатисан шљунак, којег је наталожила река Нера, па су различите величине и дубине. Одликују се готово праволинијским оба-

лама под травнатом вегетацијом, веома бистром водом плавозеленкасте боје, па се језера често називају «бисери Баната». Температура језерске воде омогућава купање од средине јуна до средине септембра, а у туристичке сврхе, за сада, највише се користе Градско и Врачевгајско језеро (Обрадовић, Ђ. Д. 2001).

Банат је у прошлости био синоним непожељних превлажних мочварних површина, а данашње *баре* и *мочварне површине* које нису исушене малих су површина. Највећи број их је у напуштеним меандрима поред Тисе, Бегеја и Тамиша, а најзначајнији су Специјални резервати природе Стари Бегеј - Царска бара и Слано Копово.

Специјални резервати природе «*Стари Бегеј – Царска бара*» простире се источно од насеља Бело Блато на територији општине Зрењанин. Представља станицу птица мочварица јер је регистровано 260 врста птица, од којих су неке праве реткости европске фауне. Због свог изузетног значаја, као природна реткост, део комплекса Царске баре (Војтина млака) стављен је под апсолутну заштиту државе 1955. године. Од 1986. године заштићено је подручје од 1328 ha и стављено у ранг регионалног парка (Стари Бегеј), а у квиру те површине издвојено је подручје од 447 ha на које је заштита успостављена у категорији строгог природног резервата (Царска бара). Уредбом Владе Републике Србије из 1994. године овај мочварни комплекс је заштићен као Специјални резерват природе «Стари Бегеј – Царска бара», а од 1996. године је и на списку мочварних подручја од међународног значаја по Рамсарској Конвенцији (Обрадовић, Ђ. Д. 2000).

Специјални резервати природе «*Слано Копово*» налази се у северо-западном делу Баната, 5 km североисточно од Новог Бечеја. Представља једну од последњих очуваних бара на слатинама Војводине, а чине га слано језеро као палеомеандар Тисе и слатинасто земљиште око њега на заштићеној површини од 976,44 ha. Уредбом Владе Републике Србије из 2001. године овај мочварни комплекс је заштићен као Специјални резерват природе «Слано Копово», а од 2004. године је и на списку мочварних подручја од међународног значаја по Рамсарској Конвенцији (Група аутора, 2007).

Педолошки покривач (земљиште), као основа *биљног и животињског света* Баната, представљају ритске црнице поред река, Тисе и Дунава, као и дуж румунске границе од Кикинде до Вршца. Чернозем се развио на лесу, слатине су око Тисе, Тамиша, Бегеја и Златице, а смонице и параподзоласте гајњаче око Вршца и Беле Цркве. Највећи значај и распрострањеност има плодни чернозем, који се сврстава у најквалитетнија земљишта Европе.

Биљни свет Баната се дели на три фитоценолошке целине: на шумску (шуме Вршачких планина, Банатске пешчаре и шуме алувијалних равни), на ливадску (по алувијалним равнима и депресијама источног

Баната) и на пашњачку (степске траве и биљне културе). Поред Дунава, Тисе, Тамиша, Бегеја и других речних токова су поплавне шуме и ливаде, а на обалама бара тршчаци и друга мочварна вегетација. Од биљних култура у Банату преовлађују житарице, индустријско и крмно биље.

Животињски свет Баната био је раније богатији и разноврснији, али променом животних услова, мелиорацијама и ширењем ареала човека дивљач је проређена, а неке врсте су исчезле (рис, дабар и многе птице). Према различитим еколошким условима фауна Баната се може поделити на животињски свет водених и мочварних предела, на фауну лесних и пешчарских предела и на живи свет Вршачких планина. На стаништима аутохтоних остатака тршчара, шевара, поплавних шума и речних ливада, у водотоцима и рибњацима и на контактної зони са агросистемама живе шкољке и разни представници инсеката, а од риба шаран, сом, кечига, смуђ, црвенперка и друге. Живи свет водоземаца и гмизаваца представљају разне врсте жаба, гуштера и змија. Од птица заступљене су птице мочварнице, дупљарице, певачице и птице грабљивице, док од сисара у Банату живе јежеви, кртице, водене волухарице, бизамски пацови, лисице, обични степски творови, зечеви, дивље мачке, дивље свиње, јелени и срне, муфлони и др.

Становништво и насеља

У старом и средњем веку живели су, или се краће време задржавали у Банату, многи народи: Скордици, Дачани, Сармати, Римљани, Хуни, Гепиди, Авари и други. Током шестог века насељавају се Словени, са њима и стари Срби, а од 896. године и Мађари. Од свих ових народа задржали су се само Срби и Мађари, док су други отишли, или ишчезли процесом асимилације. Миграције становништва, стална иселјавања и усељавања карактеришу банатски простор. Ови процеси су нарочито били интензивни почев од 15. века, доласком Турака, а настављени су после њиховог протеривања почетком 18. века и даље током 19. века. У 20. веку миграције су изазване економским разлозима и последицама Првог и Другог светског рата. После распада СФРЈ бројно српско становништво из бивших република од 1990-1996. године долази у Банат, а њихов број је 45.720 званично регистрованих (Кицошев, С., Бубало-Живковић, М. и Ивков, А. 2005).

Према попису из 2002. године српски Банат је имао 688.453 становника са просечном густином насељености од 74 становника на 1 km², а од тога војвођански Банат је имао 616.202 становника, са просечном густином насељености од 69 становника на 1 km² и београдски Банат 72.251 становника, са просечном густином насељености од 185 становника на 1 km². Становништво војвођанског Баната је етнички веома хетерогено са

преко 20 етничких група. Најбријнији су *Срби* 435 577 (70,7 %), затим *Мађари* 62 890 (10,2 %), *Румуни* 26 932 (4,4 %), *Словаци* 17 969 (2,9 %), *Роми* 14 506 (2,4 %) и *Југословени* 11 551 (1,9 %). Национално неопредељених и непознатих је било 22.339 (3,6 %), а осталих 24 438 (4,0 %). Више од половине Банатског становништва (54,74%) чине староседеоци, а мањи део су досељеници. Војвођански Банат је административно подељен на три округа: Северно-банатски, Средње-банатски и Јужно-банатски округ са укупно 16 општина. У Северно-банатском округу су, поред бачких општина Аде, Кањиже и Сенте, и три банатске општине Кикинда, Нови Кнежевац и Чока са 93.809 становника. У Средње-Банатском округу има пет општина (Зрењанин, Житиште, Нова Црња, Нови Бечеј и Сечањ) са 208.456 становника, а у Јужно-банатском округу осам општина (Панчево, Вршац, Ковин, Бела Црква, Ковачица, Пландиште, Алибунар и Опово) са 313.937 становника. Београдски део Баната административно припада београдској општини Палилула са 72.251 становником. На територији српског Баната постоји 181 *насеље* и Београд-део, као банатски део насеља Београд, од којих 20 градских. Од градова (по попису из 2002. год.) највећи број становника имају Зрењанин – 79.773 и Панчево 77.087, затим следе Кикинда (41.935), Вршац (36.623) и Борча (35.150), који представљају највеће и најзначајније центре банатске регије. Остали важнији градови су Нови Бечеј (14 452), Ковин (14 250), Бела Црква (10 675), Нови Кнежевац (7581) и Ковачица (6764). За Банат су карактеристична велика сеоска насеља са већим бројем житеља, као што су: Падинска Скела (9836), Банатско Ново Село (7345), Долово (6835), Ново Милошево (6763) и Меленци (6737). Процес депопулације је захватио Банат у целини, а посебно његова мања сеоска насеља из којих млади одлазе, а остају старачка домаћинства и велики број празних кућа.

Културно-историјско наслеђе

Најстарија *археолошка налазишта* у Банату потичу из неолита. Сачувани су трагови старчевачке и винчанске културе у јужном, а потиске културе у северном Банату. Познати локалитети из овог периода су «Град» код Старчева, Ватин код Вршца, Ковин, Гај, Ботош, «Батка» код Стајићева и «Градиште» код Иђоша. Археолошка налазишта из металног доба су бројнија и значајнија. Археолошки материјал из раног бронзаног доба откривен код Мокрина познат је под именом «мокринска култура». На локалитетима Ватин, Дупљаја, Жидовар и Дубовац, у околини Вршца, пронађени су предмети од бронзе. У околини Зрењанина локалитети из металног доба су Мужља, «Батка», Елемир, Арадац и Клек. На прагу нове ере у Банату су живели Трачани, Илири, Скити, Јазиги, Келти и Сармати

који су оставили многа гробља и трагове својих станишта. После велике сеобе народа ове просторе насељавају Авари, Гепиди, Хуни и Словени који су оставили многобројне археолошке трагове. Археолошке вредности Баната туристима се презентују у градским музејима у Панчеву, Вршцу, Зрењанину и Кикинди (Група аутора, 2002).

Иако Банат има богату средњовековну историју, сачувано је мало **културно-историјских споменика** из тог доба – остаци катедрале Арача, остаци вршачког града (Вршачка кула), манастири Месић и Војловица. Најстарији средњовековни споменик у Банату је *Арача*, остатак романско готске катедрале, 12 км североисточно од Новог Бечеја. То је била импозантна тробродна романичка базилика, подигнута 1228. године, са три полукружне олтарске апсиде. Изграђена је од опеке, пешчара, тесаног камена и мермера, а данас су сачувани значајни остаци. Међутим, до Араче није изграђен асфалтни пут, па је приступ овом културно-историјском споменику отежан. Од некадашњег старог *вршачког града*, који се налазио на врху брда (399 m) изнад Вршца, сачувана је само «Кула» која, данас, представља својеврсни симбол града. Реална је претпоставка да су утврђење подигли Срби крајем 14. или почетком 15. века, а по народном предању тврђаву је сазидао Ђурађ Бранковић који је овде имао поседе. Тврђава је била опасана каменим зидовима, унутар којих су се налазиле зграде за њену посаду, док је заповедник станао у кули висине 19,80 m, ширине 13,80 m, дебљине зидова 2,5 m, покривеној пирамидалним кровом. Реставраторским радовима из 1970. године «Кули» је враћен некадашњи изглед (без крова) и она је адаптирана као видиковац са којег се пружа диван поглед на Вршац, Банатску пешчару и већи део јужног Баната (Група аутора, 2002).

Манастир Месић са црквом Светог Јована Крститеља налази се 8 km источно од Вршца у живописној долини истоименаг потока и насеља, на јужним падинама Вршачких планина. По народном предању, манастир је 1225. године основао хиландарски монах Арсеније Богдановић кога је Свети Сава произвео за првог игумана манастира Месића. Један запис из 18. века казује да је манастир подигнут (или обновљен) у доба деспота Јована Бранковића, крајем 15. века. Архитектура једнобродне манастирске цркве носи обележја рашке и моравске традиције, а унутрашњост је живописана 1743. године од стране зографа Димитрија, Петра и Јована. Поред цркве, саграђен је од 1841 – 1843. године велики манастирски конак са класичним одликама. Манастир Месић је значајан духовни центар у којем се чува збирка портрета његових некадашњих игумана, библиотека епископа Јована Јовановића – Шакабенте и део манастирске архиве велике историјске вредности за банатску епархију (Група аутора, 2002).

Средњовековни *манастир Војловица*, посвећен Светим арханђелима Михајлу и Гаврилу, налази се у индустријском делу Панчева у близини

ушћа Тамиша у Дунав. По народном предању, манастир је основао деспот Стефан Лазаревић, син кнеза Лазара 1405. године, а најстарији писани помен Војловице потиче из 1542. године. Црква манастира је једнобродна грађевина, грађена у духу рашког градитељства у неколико фаза. Постоје делови фреско-сликарства из 15. века, из друге половине 17, као и фрагменти живописа с краја 18. века, а иконостас је дело панчевачког сликара Аксентија из 1798. године. Тада је на јужној страни подигнут и велики конак, а током прве половине 19. века, дозидана је и друга припрата са високим барокним звоником. Од 1964. године манастир је окружен великим индустријским комплексом «Петрохемија», тако да је битно измењена његова околина. Иако је у периоду од 1981-1988. године извршена обнова и реконструкција манастира, он посетиоцима делује сабласно због великих индустријских постројења око њега (Гура аутога, 2002).

Осим црква манастира Војловице и Месића, најстарији православни храмови у Банату су у Ечки (1711), у Новом Бечеју (1742), у Зрењанину и Јаши Томићу (1746), у Кусићу (1747) и Јарковцу (1750). Најстарије римокатоличке цркве су у Зрењанину (1763), Старчеву (1778) и Банатском Карловцу (1806).

Најстарије *палате* су из 18. века у Вршцу: Градска кућа или Магистрат (1723) у класицистичком стилу са еркером, Двор епархије банатске (1760) и Стара апотека (1784) у барокном стилу, као и зграда "Два пиштоља" из друге половине 18. века. Из 19. века су: Жупанијска зграда у стилу необарока (1820) у Зрењанину, зграде Магистрата у Панчеву (1833), Великокикиндског диштрикта (1839) и Градске куће (1893) у Кикинди. Од индустријских објеката најстарија је зграда панчевачке Пиваре из 1722. године.

Изван градова Баната, у појединим сеоским насељима или на имањима велепоседника, грађени су *дворци* – *каштели* који данас имају значајну културно - историјску вредност, а најпознатији су: каштели у Ечки, Српској Црњи, Конаку, Хајдучици и Великом Средишту, дворци у Новом Кнежевцу, Новом Милошеву, Старом Лецу, и Влајковцу, као и летњиковац «Соколац» код Новог Бечеја. Туристички су најпосећенији каштел у Ечки из 1820. године, који је претворен у хотел и каштел у Српској Црњи из 1943. године, који је претворен у хотел.

У Банату су рођени великани нашег *сликарства* Паја Јовановић, Урош Предић, Константин Данил, Ђура Јакшић, Стеван Алаксић, Зоран Петровић и други, као и веома познати сликари – наивци из Ковачице, Падине и Уздина. Значајно сликарско дело Паје Јовановића «Сеоба Срба» налази се у Народном музеју у Панчеву, а друга његова позната дела су у Саборној цркви и у Народном музеју у Вршцу. Урош Предић је израдио 34 иконе у Преображенској цркви у Панчеву, а неколико његових познатих слика налазе се у музејима у Панчеву и Зрењанину. Свом родном Орловату

оставио је неколико вредних дела у Православној цркви. Познати сликар из 19. века Константин Данил из Зрењанина, био је учитељ сликарства песнику Ђури Јакшићу, творац иконостаса у панчевачкој Успенској цркви и црквама у Јарковцу, Добрици и Уздину. Оставио је вредна уметничка дела, портрете, који се чувају у његовој родној кући и у музејима у Зрењанину и Панчеву. Ђура Јакшић, сликар и песник из Српске Црње, оставио је вредна сликарска дела која се чувају у његовој родној кући и у Народном музеју у Кикинди, а израдио је и 14 слика у иконостасу Православне цркве у свом родном месту. Познати сликар и иконописац Стеван Алексић израдио је фреске на зидовима и сводовима Преображенске цркве у Панчеву, као и царске двери, зидну орнаментику и икону «Распеће Христово» у Православној Ваведењској цркви у Зрењанину. Великом уметничком вредношћу одликују се бројни иконостаси, иконе, фреске, мозаици и других мање познатих уметника, који су током 18. и 19. века живели и стварали на простору Баната.

Значајна *уметничко-архитектонска остварења* својом величином, техничким решењима, спољним и унутрашњим изгледом привлаче пажњу посетилаца, а у таква убрајамо следеће објекте: панчевачки и ковински мост на Дунаву, мостове на Тиси код Титела, Жабља, Сенте и Новог Кнежевца, брану на Тиси код Новог Бечеја, мостове на Бегеју у Зрењанину, од којих је највреднији «Мали мост» из 1904. године, затим градски трг и хотел «Нарвик» у Кикинди, савремени вински подрум «Вршачки виногради» капацитета 2000 вагона, нова градска четврт «Хемоград» у Вршцу и др.

У Банату постоје три професионална *позоришта* (у Вршцу, Зрењанину и Кикинди), као и већи број аматерских, посебно у местима где живи румунска, мађарска и словачка национална мањина. Народно позориште «Стерија» у Вршцу, које је основано 1920. године, је најстарије професионално позориште у Банату. Добило је име по једном од најзначајнијих српских комедиографа, вршчанину, Јовану Стерији Поповићу, творцу познатих позоришних ликова Кир Јања, Фема, Алекса и др. Народно позориште «Тоша Јовановић» у Зрењанину, као професионално позориште почиње да ради од 1946. године у згради подигнутој 1839. године, са прелепом барокном салом, једном од најлепших у нашој земљи. Народно позориште у Кикинди је најмлађе професионално позориште у Банату, основано 1950. године. У већим местима Баната честе су театарске приредбе и смотре аматерских и професионалних позоришта, а најпознатији су «Стеријини дани» у Вршцу.

Етнографске вредности Баната представљају музички фолклор, народна ношња, народни обичаји и гастрономија народа и националних мањина који живе на овом простору, као и непокретни етнографски споменици као што су сувача, ветрењаче, воденице и салаши (Grupa autora, 2002).

Музички фолклор народа и националних мањина Баната је веома богат, што се може чути на многим фестивалима и смотрама, као што су: «Фестивал фолклорних традиција Војводине» и «Смотра аматерских уметничких група» које се одржавају у Вршцу, затим на «Музичким свечаностима», «Зрењанинском лету», «Фестивалу фолклора и песме румунске националности» и др. У Банату су познати тамбурашки оркестри («банде»), од Мокрина до Ковина, који свирају староградске и банатске песме, кола и бећарце, а представљају праву туристичку атракцију.

Банатске народне ношње данас можемо видети само на фестивалима народног фолклора, у Народним музејима у Зрењанину, Панчеву, Кикинди и Вршцу, као и у Етнографском музеју у Дебелачи.

Богата, разноврсна и специфична *гастрономија Баната* је значајан фактор његове туристичке понуде. Њена привлачност је у разноврсности јела српске, мађарске, румунске и словачке банатске кухиње, која се спремају од разног поврћа, меса, рибе и дивљачи, са употребом великих количина паприке и зачина. Уз добра јела користе се квалитетна вина из околине Вршца, Беле Цркве, Новог Бечеја и Чоке.

Од *непокретних етнографских споменика* у Банату је сачувана једна сувача – млин на коњски погон из 1899.године. Кикиндска сувача има и континентални значај, јер у Европи постоји само још једна, сарвашка сувача у југоисточној Мађарској. Сачуване су и ветрењаче код Меленаца, Кумана, Елемира и Новог Бечеја, али су веома запуштене и скоро у рушевинама. У југоисточном Банату на реци Нери сачуване су две воденице «кашикаре» у Кусићу и једна у Врачев Гају. У околини Ковина постоји једна «кашикара» (код Гаја) и две воденице «прекаје» (код Ковина и Мраморка). Салаше су објекти за становање и за привредне делатности, којих је највише било у северном делу Баната, али до данас су многи опустели, напуштени и разрушени, тако да их је сада веома мало.

Најстарији *музеј* у Банату је *Народни музеј у Вршцу*, основан 1882. године. Има шест одељења и то: археолошко, историјско, уметничко, етнолошко, природњачко и нумизматичко. У саставу музеја је и зграда «Апотека на степеницама» у којој је стална поставка «Сећање на Пају Јовановића» и легат сликара Зорана Поповића са 50 његових слика које је поклонио Вршцу. *Народни музеј у Зрењанину* (1906) има пет одељења: археолошко, природњачко, етнолошко, историјско и одељење историје уметности. Поседује значајну збирку уметничких слика од 17. до 20. века, познатих сликара Константина Данила, Ђуре Јакшића, Стевана Алексића, Паје Јовановића и Уроша Предића. Веома је значајна и збирка старог оружја, једна од богатих у Србији. *Народни музеј у Панчеву* (1923) има археолошко, етнолошко, историјско и уметничко одељење. Смештен је у импресивној згради Магистрата и чува изузетно вредне експонате, као што је слика «Сеоба Срба» Паје

Јовановића и више значајних слика Константина Данила, Уроша Предића, Зорана Петровића и др. *Народни музеј у Кикинди* (1946) има археолошко, етнолошко, историјско и одељење историје уметности. Смештен је у веле-лепној згради Великокикиндског диштрикта, а стална изложбена поставка приказује природу и живот човека у северном Банату. Сва четири музеја су комплексног типа и завичајног карактера.

Осим Народних музеја, у Банату има и мањих *спомен-музеја*, уређених у родним кућама познатих писаца и песника (Јована Стерије Поповића у Вршцу, Мирослава Мике Антића у Мокрину и Васка Попе у Гребенцу), песника и сликара Ђуре Јакшића у Српској Црњи, сликара Константина Данила у Зрењанину и научника Михајла Пупина у Идвору.

Од *ликовних галерија* у Банату најпознатија је галерија наивних сликара у Ковачици, основана 1955. године, са преко 400 слика Мартина Јонаша, Зузане Халупове и других познатих сликара наиваца. Познате су и галерије наиве у Падини и Уздину, које већ више од пола века привлаче бројне љубитеље уметности из целог света. Ковачица се сматра метрополном светске наиве. Од осталих галерија, значајније су: Савремена галерија у Ечки, галерија «Јован Поповић» у Опову и галерија «Тера» у Кикинди.

Материјална основа за развој туризма и туристички промет

Смештајни и угоститељски објекти својим квалитетом, структуром и квантитетом утичу на кретање туриста и дужину њиховог боравака у туристичким местима и на одређеним туристичким локалитетима. Смештајних и угоститељских објеката у Банату највише има у већим градовима и значајнијим туристичким локалитетима. Најзначајнији смештајни објекти су хотели «Вила Брег» и «Србија» у Вршцу, «Тамиш» у Панчеву, «Војводина» у Зрењанину, «Нарвик» у Кикинди, «Гиски цвет» у Новом Бечеју, «Каштел» у Ечки и др.

Туристичке агенције и туристичке организације имају велику улогу у интензивирању туристичких кретања у Банату и промовисању његових туристичких мотива. Веома је битно да туристичке агенције и туристичке организације имају стручне кадрове од којих и зависи туристичка валоризација природних и антропогених мотива Баната, као и формирање боље туристичке понуде током целе године.

Туристички промет се може сагледати на основу броја туриста, оствареном броју њихових ноћења и њиховом просечном боравку (таб. 1).

Могуће је издвојити три периода у развоју туризма у Банату: први од 1980. до 1986. године, са рапидним повећањем (преко 50%) броја домаћих туриста и duplo већим бројем њихових ноћења, с тим што се просечан боравак продужио за читав дан; други од 1986.-2000. године, када са непо-

вољном економско-политичком ситуацијом долази до драстичног смањења броја туриста и броја ноћења туриста, како домаћих тако и страних; и трећи од 2000.-2005. који показује поновни пораст укупног броја туриста и укупног броја ноћења туриста. Највећи туристички промет у Банату остварен је 1986. године када је било највише туриста (162.460) и највише њихових ноћења (474.559).

Табела 1. - Туристички промет у Банату

Год.	Број туриста			Ноћења туриста			Просечан боравак	
	Свега	Домаћи	Страни	Свега	Домаћи	Страни	Дом.	Стр.
1980.	107.417	95.497	11.920	210.387	176.829	33.558	1,8	2,8
1986.	162.460	152.294	10.166	474.559	446.778	27.781	2,9	2,7
1990.	125.342	109.480	15.862	338.382	293.488	44.894	2,7	2,8
1995.	69.787	63.872	5.915	176.558	161.954	14.604	2,4	2,2
2000.	58.566	52.939	5.627	178.575	164.025	14.550	3,1	2,6
2005.	61.695	49.039	12.656	182.076	150.186	31.838	3,1	2,6

Извор: Општине у Србији, РЗС, 1980-2005.Београд.

Могући облици туризма на простору Баната

Транзитни туризам представља најстарији облик туристичких кретања на простору Баната. Транзитна кретања су најчешће везана за друмски саобраћај, са угоститељско-туристичким објектима и садржајима који могу у највећој мери да задовоље потребе транзитних туриста и да им омогуће краћи, или дужи боравак и разгледање градских знаменитости.

Градски туризам је масован и веома раширен вид туристичког промета. Старо језгро *Зрењанина* је значајна урбанистичка целина са грађевинама из 18. и 19. века: Успенска црква (1744) у стилу барока; Жупанијска зграда (1820) у стилу необарока; зграде Народног позоришта (прва половина 19. века) и музеја (1893) у стилу неоренесансе; Католичка црква (1868) у стилу неоромантизма; хотел "Војводина" (1886) у духу ренесансе и друге, историјски и уметнички значајне богомоље, куће и палате. *Панчево* је сачувало знаменита здања изузетних вредности: манастир Војловицу (15. век); Успенску цркву (1810) у барокном стилу са иконама Константина Данила; Преображенску цркву (1878) у поствизантијском стилу са иконостасом Уроша Предића; Римокатоличку цркву миноритског манастира (1853) у неоготском стилу; зграду Магистрата (1833) у неокласицистичком стилу; амбијенталну целину Вајфертове пиваре (1722) као најстарији индустријски објекат у Војводини и још преко 50 објеката који су под заштитом државе. *Кикинда* је до данас очувала одлике типичног панонског града са старом

архитектуром и културно-историјским споменицима од изузетног значаја који су законом заштићени: Православна црква (1771) са иконостасом Теодора Илића-Чешљара; зграда Великокикиндског диштрикта, тзв. "Курија" (1839); Сувача-млин на коњски погон (1899); богомоља "Водица" и манастир Св. Тројице, као и више старих здања са почетка овог века на урбанистички успешно уређеном главном градском тргу и у главној улици. Током 18. и 19. века подигнут је у *Вршцу*, испод Вршачке куле (14. век), већи број грађевина које представљају значајна архитектонска дела сачувана до данас: Двор Епархије банатске (1760) у барокном стилу; Успенска (1861), Саборна црква (1785) и Римокатоличка катедрала (1861); Градска кућа или Магистрат (1723) у класицистичком стилу са еркером; Стара апотека (1784); зграда "Два пиштоља"; Стеријина кућа и др. (Обрадовић, Ђ. Д. 2002).

Излетнички туризам је стекао афирмацију код становништва већих градских насеља у Банату (Зрењанин, Панчево, Кикинда, Вршац, Борча, Нови Бечеј, Ковин и Бела Црква), као и ближих туристичких дисперзива као што су Београд, Нови Сад, Бечеј, Сента, Суботица, Пожаревац и Смедерево. Најпознатије дестинације за излетничко-рекреативни туризам су: Вршачке планине, Банатска пешчара, Белоцркванска језера, Стари Бегеј – Царска бара, излетнички локалитети на Дунаву, Тиси, Тамишу, Карашу, Нери и на каналима хидросистема Дунав-Тиса-Дунав.

Манифестациони туризам утиче на повећање туристичког промета и већи степен искоришћености смештајних капацитета. Од многобројних туристичко-привредних манифестација у Банату најпознатије су: Сабор пчелара на Девојачком бунару, Вршачки грожђе-бал, Карневал цвећа у Белој Цркви, Дани лудаје у Кикинди, Дани пива у Зрењанину, Липарске вечери у Српској Црњи, Сланинијада у Качареву, Борба гускова и Туцанијада у Мокрину и др.

Ловни и риболовни туризам у Банату највише су развијени у ловишту Рибарског газдинства «Ечка», у Потисју, у северном Банату и Банатској пешчари, а нешто мање у Подунављу и Вршачким планинама. Дугогодишњи долазак ловаца и риболоваца из иностранства и њихов боравак у туристичким објектима значајан је са становишта иностраног туристичког промета, али још увек није адекватно организован и интегрисан у целивиту туристичку понуду Баната.

Бањски или здравствени туризам има најдужу традицију (143 године) у јединој активној банатској бањи и располаже функционално високо вредном развојном основом, која Бањи Русанди обезбеђује висок степен тржишне конкурентности (квалитетан пелоид, термоминерална вода, стручни кадар и савремена опрема, амбијенталне природне вредности). Превентивна заштита и унапређење здравља људи постаје примарни задатак високоразвијених држава, при чему се посебно популаришу при-

родни лековити фактори. Здравствени туризам представља континуитет садашње делатности Бање и ослања се на постојећу кадровску и материјалну базу (Обрадовић, Ћ. Д. 1997).

Основу развоја *еколошког или екотуризма* у Банату, чине парк природе Поњавица, предео изузетних одлика Вршачке планине и четири специјална резервата природе: Банатска пешчара, Стари Бегеј – Царска бара, Слано Копово и Пашњаци велике дропље (Gruа аутора, 2008).

Поњавица се налази у јужном делу Баната код Панчева, у алувијалној равни Дунава, између Омољице и Банатског Брестовца. Као парк природе заштићен је, 1995. године, средњи део тока реке Поњавице у дужини од 7,2 km и на површини од 133,64 ha. Заштићени водени ток Поњавице је задржао све природне карактеристике једног равничарског тока и његове аутентичне природне особине, чисту и бистру воду. У приобаљу доминира шумска вегетација, а у воденом биотопу барска и водена вегетација из преглацијалног периода која има реликтни карактер. У Поњавици је утврђено присуство 20 врста рибе и 40 врста птица гнездарица, од којих су 9 врста са листе природних реткости.

Вршачке планине имају дугу традицију локалних и регионалних туристичких кретања према бројним локалитетима на њој, пре свега као излетничка кретања, планинарење, или боравак у кућама за одмор и рекреацију. Значајно је напоменути да локална и туристичка посета није имала негативне последице на стање природног комплекса, па је заштита усмерена према неконтролисаном грађњи викендица и кућа за становање. Од 1982. године Вршачке планине су заштићене као регионални природни парк, а 2005. године као предео изузетних одлика на површини од 4408 ha. У међувремену, 1989. године Вршачке планине су проглашене, према ИВА пројекту, међународно значајним стаништем птица у Европи, јер се на њима гнезди око 90 врста птица, међу којима и оне којих нема у другим крајевима Војводине, као и оне које су сврстане у природне реткости Србије (Група аутора, 2007).

Банатска пешчара је заштићена давне 1965. године као «Европска Сахара» и природно добро од изузетног значаја I категорије у Србији. Природни услови Банатске пешчаре омогућавају гајење ароматичног и лековитог биља, као и развој шумарства, пчеларства и ловства. После Другог светског рата, на свим периферним деловима пешчаре, изграђене су бројне викендице као почетак интензивнијег развоја туризма. За потребе излетничког, рекреативног, ловног и друге видове туризма развили су се мали туристички локалитети опремљени неопходном угоститељско-туристичком инфраструктуром, као што су: Девојачки бунар (5 km од Владимировца), Чардак код Делиблата, Кремењак код Гребенца и Срнећи гај код Дубовца (Обрадовић, Ћ. Д. 2001).

Стари Бегеј – Царска бара је заштићена 1955. године, а ревизија је урађена 1994. године. Увршћена је на IUCN листу водених станишта од међународног значаја, као и на IBA листу највреднијих станишта птица Европе. Проглашена је за рамсарско подручје 1996. године (Обрадовић, Ђ. Д. 2000).

Слано копово, североисточно од Новог Бечеја, је репрезентативан пример панонских слатинастих земљишта и палеомеандара у изумирању, а који су од изузетног значаја за очување биолошке разноврсности живог света на просторима Војводине. Заштићено је 2001. године као станиште птица и природно добро од изузетног значаја I категорије

Пашњаци велике дропље се налазе северозападно од Кикинде, у атарима села Мокрин, Црна Бара, Јазово и Сајан, а заштићени су 1997. године, као природно добро од изузетног значаја I категорије. Основна вредност је велика дропља (*Otis tarda*), највећа (80 – 120 cm) и најтежа (8 – 21 kg) птица – летачица и тркачица Европе. Уз одговарајућу бригу и спровођење мера заштите, Пашњаци велике дропље представљају оазу опстанка за тридесетак примерака ове ретке птице (Ggura autoga, 2008).

Осим наведених облика туристичких кретања, на простору Баната постоје повољни услови за развој *културног туризма* с обзиром на бројност археолошких локалитета, културно-историјских споменика и заштићених добара, као и *наутичког, конгресног, спортско-рекреативног, сеоског, верског и циклотуризма*.

Закључак

Српски Банат има бројне и разноврсне природне и антропогене вредности значајне за развој туризма. Од природних вредности за туризам су од посебне важности: Вршачке планине и Банатска пешчара, Дунав, Тиса, Бегеј и хидросистем Дунав-Тиса-Дунав, језеро Русанда, Ечанска и Белоцркванска језера, а нарочито заштићена природна добра у виду парка природе «Поњавица», предела изузетних одлика «Вршачке планине» и четири специјална резервата природе «Банатска пешчара», «Стари Бегеј – Царска бара», «Слано Копово» и «Пашњаци велике дропље». Од антропогенних вредности значајних за туризам најважнији су добро очувани стари архитектонски амбијенти и појединачни споменички објекти и палате у већим градовима Баната (Зрењанину, Панчеву, Кикинди, Вршцу, Новом Бечеју и Белој Цркви), средњовековни манастири Месић и Војловица, дворци-каштели у Ечки, Српској Црњи и Новом Милошеву, као и више значајних цркава и других споменика, који имају велику културно-историјску вредност. Посебну вредност за развој туризма има богато културно-историјско наслеђе Баната које се манифестује кроз мултикултурал-

ност, богатство обичаја, фолклора, музике и гастрономије. Уз модернизацију инфраструктуре и изградњу савремених смештајних и угоститељских капацитета, српски Банат има добре услове да постане значајна туристичка дестинација, не само за домаће, него и за иностране туристе.

Литература

- Group of authors, (1997): *Banat – Geographic Monographs of European Regions*. University of Novi Sad, West University of Timisoara, Jozsef Attila University of Szeged
- Група аутора, (2002): *Kulturna dobra u turističkoj ponudi Vojvodine*. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Група аутора, (2007): *Заштићена природна добра Србије*. Министарство заштите животне средине и Завод за заштиту природе Србије. Београд.
- Група аутора, (2008): *Zaštićena prirodna dobra i ekoturizam Vojvodine*. Друго, допуњено издање. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Давидовић, Р., Миљковић, Љ. и Ристановић, Б. (2003): *Рељеф Баната*. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Лазић, Ј. и Павић, Д. (2003): *Клима Баната*. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Гавриловић, Љ. и Дукић, Д. (2002): *Реке Србије*. Завод за уџбенике и наставна средства. Београд.
- Богдановић, Ж. и Марковић, С. (2005): *Воде Баната*. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Кицошев, С., Бубало-Живковић, М. и Ивков, А. (2005): *Становништво Баната*. Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Обрадовић, Ђ. Д. (1997): *Туристички производ Бање Русанде*. «Туризам», бр.1. стр. 112-116. Институт за географију ПМФ. Нови Сад.
- Обрадовић, Ђ. Д. (1998): *Утицај туризма на Ечанска језера – рибњаке*. Утицај туризма на трансформацију физичко-географских елемената простора. «Туризам», бр.2, стр. 69-71. Институт за географију ПМФ. Нови Сад.
- Обрадовић, Ђ. Д. (2000): *Еколошки аспект туризма у заштићеној природи «Стари Бегеј – Царска бара»*. Зборник радова «Еколошка истина». књ.1. стр. 712-716. Завод за заштиту здравља «Тимок»-Зајечар. Сокобања.

- Обрадовић, Ђ. Д. (2001): *Природне туристичке вредности Банатског Подунавља и њихова заштита*. Зборник радова «Еколошка истина», стр. 296-299, Завод за заштиту здравља «Тимок»-Зајечар, Доњи Милановац.
- Обрадовић, Ђ. Д. (2002): *Савремене тенденције у развоју градског туризма у Банату*. Савремене тенденције у туризму 2002. «Туризам», бр. 6. стр. 76-77. Департман за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад.
- Општине у Србији*. Републички завод за статистику. 1980-2005. Београд.
- Попис становништва 2002*. Републички завод за статистику. Београд.